

Lars Klingström är ledamot av Skogshistoriska Sällskapets styrelse och redaktör för medlemstidningen Tidender och årsskriften. Begreppet Timmerfronten har under alla mina år i den svenska skogs-näringsn har haft en närmast mytisk klang. Det här är ett försök att ge en någorlunda samlad bild av vad som hände när efterfrågan på trävaror sköt fart under 1800-talets andra hälft. Kanske är begreppet "front" inte helt relevant, men utan tvekan var det en omvälvande tid som för alltid förändrade både skogarna och synen på dem.

Timmerfronten

Mitten av 1800-talet var en dynamisk tid i Europa. Befolkningen växte. Jordbruket effektiviserades. Överflödigt arbetskraft sögs upp av nya industrier. Överallt byggdes det. Överallt anlades järnvägar och telegraflinjer. Utvecklingen födde ett enormt behov av virke – som i många länder blivit en bristvara. Då vändes blickarna mot Skandinavien.



Drammen var vid mitten av 1800-talet sedan länge ett centrum för den norska exporten av trävaror. Handeln sköttes av ett tjugotal familjer som skapat sig något av ett monopol på den. När ångtekniken gjort sin entré etablerades flera sågverk på Oslofjordens östra sida vilket medförde att Drammen började förlora sin tidigare så starka ställning. Målning av Hans P.C. Dahm 1820. Drammens museum.



Europas industrier gick på högvarv. Allt fler järnvägar knöt ihop länderna. Efterfrågan på trävaror var omätlig. Bild: Novella.

DET SOM DÅ SKEDDE HAR OFTA BESKRIVITS SOM en "timmerfront" som från väster till öster rörde sig från Norge in över Sverige och så småningom till Finland och nordvästra Ryssland. Detta är en tämligen korrekt beskrivning, men faktum är att initiativ för att ta vara på de nya förutsättningarna togs på flera håll vid samma tid.

Norge hade fram till den här tiden haft en central ställning som virkesleverantör till framförallt England men också till Holland. I landets södra delar fanns gott om skog. Där fanns älvar som det gick att flotta timmer på och driva sågar med. Där var det nära till kusten. Norge var också Europas ledande sjöfartsnation med isfria hamnar som gav fördelar gentemot länderna runt Östersjön. Ända sedan 1600-talet fanns här ett stort antal och av staten varmt omhuldade "sagbruk", inriktade på export av trävaror.

Men under första halvan av 1800-talet var det dåliga tider för de norska sågarna. England hade infört tullar som gjorde det svårare att avyttra trävarorna där. Skogsägarna mötte de sämre tiderna genom att främst avverka de sortiment som gav bäst betalning vilket resulterade i att den åtkomliga, grova skogen överavverkades.

NÄR MAN FRAM EMOT SEKLETS MITT började avveckla tullarna i England och den ekonomiska utvecklingen sköt fart i hela Europa ökade efterfrågan på trävaror brant. Den norska sågindustrins tyngdpunkt hade dittills legat längs älvarna i landets södra delar. Drammenelva, som mynnar på Oslofjordens västra sida och staden Drammen hade intagit rollen som ett viktigt centrum för norsk trävaruhandel. Men dess välmående virkeshandlare hade börjat känna av hur skogsresurserna väster om Oslofjorden minskade.

Vid den här tiden hade också de privilegier som sedan 1600-talet gett vattensågarna ensamrätt till virket från skogen börjat luckras upp

och avskaffades slutgiltigt år 1860. Samtidigt hade ångtekniken gjort det möjligt att anlägga sågar även där det inte fanns strömmande vatten.

Det gjorde att den norska sågindustrins centrum började förskjutas österut, till Fredriksstad på andra sidan Oslofjorden. Där mynnar Glomma, Skandinavien längsta och mest vattenrika älv. Glomma avvattnar en stor del av det skogrika Östnorge och erbjuder goda möjligheter till timmerflottning. Detta gav sågverksägarna en helt ny och oerhört rik råvarubas vilket medförde att Fredriksstad snart tog över rollen som Norges trävarucentrum.

I SVERIGE VAR SÄGAT VIRKE FÖR EXPORT UNDER 1800-talets första hälft främst en västsvensk angelägenhet. Sedan de nya slussarna vid fallen i Trollhättan blivit färdigställda år 1800 öppnades Vänerne för transporter till västerhavet. Det innebar radikalt mycket bättre möjligheter att exportera trävaror från de skogrika landskapen Värmland och Dalsland.

I Göteborg fanns de stora handelshusen med sina sedan lång tid upparbetade kontakter med marknaderna. De flesta av dem bedrev också rederiverksamhet. Trävaror var vid sidan av järn de viktigaste exportprodukterna. Peter Ekman II som grundade handelshuset Ekman & Co (ännu idag verksamt) hade startat sin verksamhet år 1738 med att bygga ett vattendrivet sågverk vid Göta älvs fall i Lilla Edet.

Ett annat företag som sedan länge exporterade trävaror var James Dickson & Co. Det ägdes av de båda skotska bröderna Robert och James Dickson som etablerat sig i Sverige år 1810. En tredje broder, Peter, stannade i Storbritannien och drev en importfirma i London. Bröderna Dickson hade därmed lagt grunden till en verksamhet som med tiden skulle utvecklas till en av Sveriges mest framgångsrika och bröderna själva till något av den tidens Wallenbergare.

James Dickson & Co var pionjärer inom den storskaliga handeln med trävaror. På 1820-talet förvärvades bland annat järnbruken i Fors Haga, Dejefors och Edsvala i Värmland. Inte för att i första hand ägna sig åt järnhantering utan för att komma över skogar och vattenkraft. De gamla järnbruken kompletterades nu med vattendrivna sågar. Trävarorna transporterades över Vänerne och via Göta älv till Göteborg för omlastning och utskeppning till exportmarknaderna i Europa. James Dicksons sväger, Peter Bagge, som ansvarat för bygget av slussarna i Trollhättan, drev också skeppsvarv och där byggde Dicksönerne egna fartyg. Vid mitten av 1800-talet hade James Dickson & Co utvecklats till Skandinavien största rederi.

De skogar som ingick i köpet av järnbruken räckte dock inte för den allt större sågverksrörelsen. Man började därför köpa skog av bondebefolkningen. Historien kring detta är mindre känd än den som snart kom att fläcka det Dicksonska namnet i norra Sverige under namn av "baggböleri". Men det finns vittnesmål om att affärsmetoderna inte alltid var så justa i Värmland heller under 1800-talets första hälft.

En stor del av produktionen vid Dicksons värmländska sågar exporterades till England där det såldes vidare av Peter Dicksons firma. Det handlade inte bara om sågade trävaror. En stor del utgjordes också av slipers till de allt fler järnvägsbyggena och "pitprops", stöttor, till kolgruvorna. Verksamheten blomstrade och genererade stora pengar tack vare den starka ställning man skapat sig både på den inhemska virkesmarknaden och på den internationella marknaden för trävaror.



Sedan slussarna i Trollhättan tagits i bruk år 1800 förbättrades möjligheterna att bedriva utrikeshandel högst avsevärt för landskapen runt Vänerne. Bild från Ny illustrerad tidning.



Här vid Göta älvs fall i Lilla Edet startade handelshuset Ekman & Co sin verksamhet genom att bygga en vattendriven såg redan 1738.



Engelsmannen James Dickson startade tillsammans med sin bror Robert handelshuset Dickson & Co som kom att bli en gigant på den svenska trävarumarknaden under 1800-talet.



Hamnen i Vänersborg

år 1867. Mängder av skutor lossar och lastar vid kajerna. De flesta tillhör James Dickson & Co som vid den här tiden var Skandinavien's största rederi.

Bild: Västarvet.

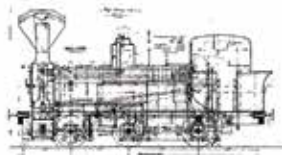
EN BIT IN PÅ 1850-TALET HADE TIMMERFRONTENS första våg svept fram över Värmland och tömt de åtkomliga skogarna på sina största och mest värdefulla träd. På Dickson & Co insåg man att det utan stora investeringar i nya flottleder inte skulle gå att mjölka ut mycket mer ur skogarna. År 1856 avvecklade man därför sin verksamhet i Värmland – med god förtjänst. Istället koncentrerade man sig på en landsända med till synes outtömliga skogsresurser – Norrland. Redan på 1830-talet hade Dickson etablerat sig där genom att förvärva bland annat vattensågarna i Matfors, Baggböle och Husum. Man hade också förvärvat stora arealer skogsmark i Ljusnans och Ljungans älvdalar.

I Värmland fanns det andra skogsexploatorer som såg andra lösningar på den brist på sågtimmer som under 1860-talet blivit allt mer påtaglig. Man vände blickarna mot Västerdalarnas dittills outnyttjade skogar. Problemet var bara att det låg höjdsträckningar emellan som omöjliggjorde flottning till Klarälven – den värmländska flottningens huvudpulsåder.

På initiativ av den dynamiske brukspatronen Axel Geijer samordnades värmlandsbolagens intressen kring Västerdalarna. Flera projekt igångsattes för att "lyfta över" virke till flottleder som hade förbindelse med Klarälven. Till att börja med utfördes dessa virkestransporter med hästdragna slädar på vintervägar. Kapaciteten var därmed tämligen begränsad och krävde mängder med både arbetskraft, hästar – och pengar.

Det var därför Utsjö järnväg byggdes år 1873. Bara fem kilometer lång blev den ett framgångsprojekt som under de femton år den var igång transporterade inte mindre än 1,3 miljoner timmerstockar från Västerdalälvens dalgång till Värmland. Under dessa år gav järnvägen ett överskott på hela 600 000 kronor, en ansenlig summa på den tiden och som ger en indikation om vilka stora pengar det låg i den pågående exploateringen av Sveriges skogar.

DEN VIKTIGASTE ORSAKEN TILL DEN FEBRILA aktivitet som utbröt längs norrlandskusten på 1850-talet var naturligtvis den kraftigt ökande efterfrågan på trävaror. Men även den tekniska utvecklingen spelade en viktig roll. Med ångans hjälp var det nu möjligt att förlägga sågar till älvmyningarna istället för i inlandet. Den första ångsågen kördes igång



En ritning av loket

Utsjö, tillverkat vid Motala verkstad 1872, är den enda bilden som minner om järnvägs-epoken i trakten av Malung. Loket transporterades i delar till Dalarna.



På bäckar, åar och älvar

flottades timret till sågverken vid kusten. Etableringen av nya flottleder gick inte smärtfritt och det uppstod många tvister mellan strandägare, vattenverksägare och den nya sågverksindustrin. Efter segslitna diskussioner i riksdagen reformerades den svenska vattenrätten år 1880 till sågverkens förmån.

Målning, sannolikt från Värmland, av konstnären Christoffer Wallroth 1893.

i Tunadal, utanför Sundsvall år 1849. Och med egna kajer blev det billigare att sjöledes transportera trävarorna vidare till kunderna.

En förutsättning för sågindustrins utbyggnad var att älvarna flottrensades. Olika typer av hinder måste avlägsnas och stenpirer byggas där timret kunde riskera att brötas. Detta blev en stridsfråga som tog lång tid att lösa. Ända sedan 1700-talet var det visserligen fritt att flotta timmer i större vattendrag. Men en kunglig förordning från 1811 slog fast att det inte fick inskränka strand-, vattenverks- och fiskerättsägares intressen. Flottning krävde deras samtycke och de hade således vetorätt i frågorna om nya flottleder. Det uppstod också en tävlan mellan de virkesköpande bolagen om att tillförsäkra sig rätten till flottning i ett vattendrag för att på så sätt stänga ute konkurrenter.

I den pågående industrialiseringen växte också antalet anläggningar som drevs med direkt vattenkraft. Olika intressen kom därför att stå mot varandra: Strand- och fiskevattenägare liksom vattenverksägare kämpade mot den framväxande sågverksindustrin.

För att komma till rätta med denna fråga började den svenska vattenrätten att reformeras i början av 1860-talet. Initiativet kom från jordbruks- och markägarintressena. Det tog sedan nästan tjugo år av diskussioner, framlagda förslag och förkastade förslag innan riksdagen år 1880 kunde fatta beslut. Att det tog så lång tid berodde på att den enskilda äganderätten här kolliderade med samhällets intresse av att främja en ny näring med nationell betydelse. Beslutet innebar att enskilda intressen måste underordnas det allmänna. Flottningsfrågan gick alltså sågverksindustrins väg och ledde till att allt fler flottleder därefter anlades. Riksdagsbeslutet år 1880 kan också ses som att skogsbruket och sågverksindustrin nu räknades som en av landets viktigaste näringar.

DET VAR MÅNGA SOM VILLE UTNYTTJA de fantastiska affärsmöjligheter som öppnade sig med den snabbt växande marknaden för trävaror. Ofta har



Sågverksägaren Fredrik Bünsow var en av de första som insåg värdet av att bygga upp ett eget skogsinnehav för sin verksamhet.



J.C. Kempe etablerade en sågverksamhet i trakten av Örnsköldsvik som med tiden utvecklades till en av Sveriges mest betydande skogsindustrier, MoDo.



Härnösandslektorn Per Hellzén bytte bana och köpte ett sågverk vid Indalsälven och byggde snart både ångsåg och segelfartygsvarv i Wifsta, strax norr om Sundsvall.

det framställt som om det främst handlade om investerare utifrån, typ Dickson & Co, som flockades längs Norrlandskusten. Men så var inte fallet. Sedan länge fanns där också lokala sågverksägare och handelsidkare som framgångsrikt tog vara på möjligheterna.

En av dessa var Fredrik Bünsow, som invandrat från Tyskland på 1820-talet och 1847 övertagit sin farbrors trävaruföretag i Sundsvall. Detta företag ägde flera vattensågar, som när efterfrågan sköt fart, inte kunde möta den. Bünsow var då en av de första som insåg vikten av att äga egna skogar och började därför tidigare än de flesta av konkurrenterna att köpa upp skog. Han anlade en ångsåg vid Skönvik utanför Sundsvall som så småningom utvecklades till den största i landet. Bünsow själv blev mycket förmögen med egen paradfastighet på Strandvägen i Stockholm.

En annan framgångsrik köpman var J.C. Kempe, som kom från en svensk affärsfamilj, med flerhundraårig verksamhet i Stralsund, Pommern. Då Sverige avträdde Pommern 1814 flyttade familjen Kempe till Sverige, där J.C. så småningom anställdes i handelsfirman Johan Wikner i Härnösand. Denna firma ägde sågen i Mo vid Moälven i Ångermanland. Sedan han blivit ensam ägare till firman, rustade han vid mitten av 1830-talet upp denna såg och byggde senare också en ångsåg vid älvens utlopp i Domsjö. Han blev därmed en av Ångermanlands största trävaruexportörer. Efter J.C. Kempes död bildades Mo och Domsjö AB som med tiden blev ett av Sveriges största skogsbolag, numera en del av Holmen.

En tredje person med stort inflytande hette Per Hellzén. Från början lektor vid Härnösands gymnasium hade han 1798 etablerat sig som sågverksägare i Sillre invid Indalsälven. Där byggde han upp det sågverk som två år tidigare spolats bort i den flodväg som uppstod när "Vild-Hussen" av misstag tömde hela Ragundasjön. Året därpå anlade han ett skeppsvarv vid Wifsta by, strax norr om Sundsvall. Det blev med tiden ett av Sveriges största segelfartygsvarv. Virket kom från de stora skogar han förvärvat i Jämtland och som förädlades vid egna vattensågar. År 1851 uppfördes Sveriges tredje ångsåg vid Wifsta. Tillverkningskompletterades så småningom med sulfat- och sulfittmassa samt säckpapper.

TIMMERFRONTEN SVEPTE INTE BARA ÖVER VÄRMLAND och landskapen i norra Sverige. Fram emot mitten av 1800-talet hade avvittringen och storskiftet nått Dalarna. Stora arealer kronoskog övergick nu i böndernas ägo. Driftiga människor insåg snabbt vilka möjligheter som öppnade sig. En av dem var "industrikungen" i Gävle, Per Murén. En annan var lantmätaren Georg de Laval, styresman för storskiftet i Dalarna och som hade stora kunskaper om de enorma skogstillgångar som blivit tillgängliga.

För fattiga bönder måste storskiftet och den samtidigt ökande efterfrågan på timmer ha framstått som en skänk från ovan. De skogar de i alla tider nyttjat till husbehov fick nu också ett ekonomiskt värde.

Det säger sig självt att de inte kunde bedöma hur stort detta värde var. Det insåg däremot den tidens industriella och finansiella elit, i den här delen av Sverige representerad av köpmännen och industriidkarna i Gävle. Förstås hade de också insett potentialerna med ångan som gjorde det möjligt att lokalisera sågar även till platser där det saknades vattenkraft.



Korsnäsbolagets första ångsåg låg på en udde i Runn. Observera ångloket tillhörigt Gefle-Dahla Jernväg som stånkar fram i förgrunden. *Oljemålningen utfördes av S. Albert Blombergsson på 1860-talet. Dalarnas Museum.*

Men det fanns ett problem. Ett stort sådant. Dalälven, från sjön Runn vid Falun och österut till kusten, var vid den tiden omöjlig att flotta timmer på. Det berodde dels på de många sjöarna i vattensystemet, dels på att de som ägde det inkomstbringande laxfisket vid fallen i Älvkarleby inte godkände några flottningsinstallationer där.

Däremot fanns det goda möjligheter att flotta timmer till Runn. Via de sammanflutna Väster- och Österdalälvarna hade timmer från landskapets västra och norra delar i århundraden flottats till gruvan i Falun. Och via Svärdsjöån som rinner ut i Runn skulle timmer kunna flottas från nordöstra Dalarna. Vad gäller försörjningen av timmer framstod en ångsåg lokaliserad invid Runn som idealisk. Men samtidigt omöjligt. Det var ju på den tiden inte möjligt att transportera trävarorna vidare till Gävle.

Detta predikament fick dock snart en lösning. Vid den här tiden, strax före 1850, hade ett nytt transportmedel börjat tala om sig: Järnväg. Hela Sverige sjöd av järnvägsplaner.

Per Murén och hans industrivänner i Gävle ansökte redan 1851 om statligt lån för att bygga en järnväg mellan Gävle och Falun. Den nya banan började byggas 1855. Fyra år senare rullade det första tåget mellan Falun och Gävle.

Parallellt med järnvägsplanerna framskred också projektet med en ångsåg vid Runn och inköp av avverkningsrätter. År 1858 kom man igång med sågningen vid den nya sågen i Korsnäs. Ett år senare stod



Timmerfronten skapade en helt ny typ av samhällen vid älvmyningarna där sågarna etablerades. Arbetskraften rekryterades till stor del utifrån och i riksdagen uttrycktes oro för den negativa påverkan den "lösa" befolkningen skulle kunna ha på den fasta. Bilden är från Kramfors. Bildhotellet, SCA.

järnvägen till Gävle klar. Ytterligare ett år senare kördes Carlsfors såg och Kopparfors sågar igång, nästan vägg i vägg med Korsnässågen och 1862 togs Domnarvets såg i drift.

Inom loppet av bara några få år hade det alltså samtidigt byggts fyra stora sågverk inriktade på export vid, och i närheten av, Runn.

Dalälven flottrensades tiotio år senare. Det blev då möjligt att anlägga sågverk vid dess mynning i Skutskär strax söder om Gävle. Dalälvens uppgradering hade noterats av de båda norrmännen Hans Rasmus Astrup och Niels Georg Sörensen. De hade tidigare drivit ett företag med handel med klippfisk och trävaror i Barcelona. Nu etablerade de sig istället i Stockholm med sikte att hänga på det race med sågade trävaror som pågick i Sverige.

År 1868 köpte de en befintlig såg vid Kvarnforsen i Älvkarleby samtidigt som de förvärvade lämplig mark i Skutskär. Efter att också ha byggt en spektakulär timmerränna förbi fallen i Älvkarleby kom deras nya såg i Skutskär igång år 1870.

DET SOM HÄNDE UNDER NÅGRA KORTA ÅRTIONDEN efter 1850 beskrivs ofta som något utan motstycke i Sveriges tidigare historia. Exporten av sågade trävaror sköt fart på ett sätt som ingen tidigare kunnat föreställa sig. Från sin tidigare blygsamma position utvecklades sågverksindustrin till att vid sidan av gruvorna och jordbruket inta rollen som en basnäring i Sverige. Norrland fick under några årtionden åtnjuta en ekonomisk stimulans av enorma mått.

Vad som gjorde sågverkens expansion exceptionell, var inte bara att produktionen och exporten växte så snabbt. De stora exportsågverken betraktades av sin samtid som tekniska vidunder. Mer än något annat kom de att symbolisera tidens stora omvälvningar. En tidigare så gott

som helt outnyttjad naturresurs blev plötsligt en viktig del av inte bara den svenska ekonomin, utan också av världsekonomin. De norrländska skogarna gav råvaror till en helt ny näring, en storindustri som skapade rikedomar för en del och – en ny arbetarklass.

EFTERFRÅGAN PÅ ARBETSKRAFT ÖKADE explosionsartat, inte bara vid sågverken utan också i skogsbruket. Medan jordbruket i andra delar av landet sviktade, erbjöds nu jobb i landets norra delar där befolkningen ökade snabbt. En ny typ av industrisamhälle uppstod i sågverksdistrikten. Där fanns förmögna kapitalister och entreprenörer som förstod att ta vara på möjligheterna. Dit drogs också arbetare från andra delar av landet och utan rötter i trakten och utan erfarenheter av dess traditioner. Under de expansiva första årtiondena efter 1850 kom varje år mängder av säsongarbetare till Norrland för att arbeta i sågverken. De kom från hela landet men med en hög andel värmlänningar. I Värmland hade ju den storskaliga sågverksindustrin startat. Där hade det vuxit fram yrkeskunskaper. Men nu hämmades sågverken där av den tilltagande bristen på råvaror.

REDAN TIDIGT VÄCKTES OCKSÅ FARHÅGOR OM de norrländska skogarnas framtid. Till dem som yttrade sig i frågan var den tidens skogsexperten – Israel Adolf af Ström och Gustaf Segerdahl, båda verksamma vid Kungl. Skogsinstitutet, samt den tyske jägmästaren Carl Ludvig Obbarius som förestod ett privat skogsinstitut i Bergslagen. De menade att det som pågick var likställt med skövling och riskerade den framtida virkesförsörjningen.

Som en följd av den debatt som blossade upp tillsatte regeringen år 1855 en kommitté för att bereda frågan. Debatten fortsatte sedan i riksdagen under resten av 1800-talet under namn av "Norrlandsfrågan". För att stimulera skogsvården infördes bland annat en regel om att avverkningsrätter inte fick gälla längre än i 20 år. Detta resulterade i att bolagen på 1870-talet i ökad grad istället övergick till att förvärva skogsmark. En stor del av Norrlands skogar ägdes av självverksamma bönder. Dessa skogsmarker hade bara ett halvsekel tidigare tilldelats dem av staten inom ramen för det som kallas avvitrningen. Dess syfte var att göra bondebefolkningens fastigheter ekonomiskt bärkraftiga och gynna kolonisationen av norra Sverige. Det var inte ovanligt att enskilda gårdar kunde tilldelas arealer på flera tusen hektar. För de flesta bönder



Minskande timmerdimensioner

De återkommande dimensionshuggningarnas effekter i norra Sveriges skogar avspeglar sig tydligt i sågverkens statistik över intaget virke. På 1860-talet krävde de timmer med en diameter om minst 10 tum i topp. Under 1870-talet accepterade man också dimensioner av 8–9 tum. På 1880-talet sjönk siffran till 7 tum. Vid sekelskiftet tog man in timmer med bara 6 tums diameter i topp. Källa: KSLA. Solmed, 2015. Bildhotellet, SCA.



Tillsammans skapar vi ett högre värde på din skog!

Teckna Norrskogs nya hållbarhetsavtal Träkronan så kan vi tillsammans optimera din skog och avkastning för ett långsiktigt hållbart skogsbruk. Ju mer du använder oss desto högre värde och avkastning. Du får högre timmerpremie från första kubiken, bättre rabatter och högre service.

Kontakta din skogsrådgivare idag så berättar vi allt du behöver veta för att höja värdet på skogen.

NORRSKOG
trakronan.norrskog.se



I Sveriges Riksdag pågick under flera årtionden en segsliten debatt under rubriken Norrlandsfrågan. Man uttryckte oro för både de sociala effekterna av sågverksrörelsens framväxt och för den exploatering av skogarna som pågick. *Digitalt museum.*

saknade de tillkommande arealerna nästan helt värde. För dem hade skogen främst betydelse som resurs för brännved, husbyggnadsvirke och kreatursbete.

När bolagsrepresentanterna dök upp i bygderna och erbjöd sig att köpa sådan här skogsmark var bönderna ofta ett lättfångat byte. Bolagen hade ju full koll på vad skogarnas innehåll av virke var värt som trävaror. Oftast såldes markerna till det pris som erbjöds. Det är här begreppet ”baggböleri” kommer in. Det härrör från den av James Dickson & Co ägda sågen i Baggböle vid Umeälven som anklagades för att såga otillåtet avverkat virke från kronoskog. Men det fick snart en överförd betydelse för skogsbolagens sätt att köpa skogsmark av bönderna. Men även om det säkerligen gick otillbörligt till här och var, tyder mycket på att den omfattande mytbildning som uppstod kring bolagsköpen och baggböleriet var just – myter.

FRÅGAN DISKUTERADES LIVLIGT under det sena 1800-talet. I riksdagsdebatten finns formuleringar som att den självständiga allmogen skulle ”nedsjunka till den osäkra ställningen av bolagsunderlydande vilket skulle ha ett skadligt inflytande på hela folket i sedligt, rättsligt, politiskt och ekonomiskt hänseende”.

Man uttryckte också oro för att arbetare från andra delar av landet som dragits till Norrland inte befordrat sedligheten. Lagöverträdelse av tidigare okänt slag hade blivit vanliga. Trycket på fattigvården ökade eftersom den ”lösa” befolkningen lättsinnigt förslösade sina arbetsinkomster och stod utan besparingar vid sjukdom och inskränkningar i sågverksdriften.

Man ansåg också att den fasta befolkningen påverkades negativt. Inkomsterna från trävarurörelsen påstods ha uppmuntrat folk att förslösa lättförtjänta pengar och undergrävt den tidigare sparsamheten.

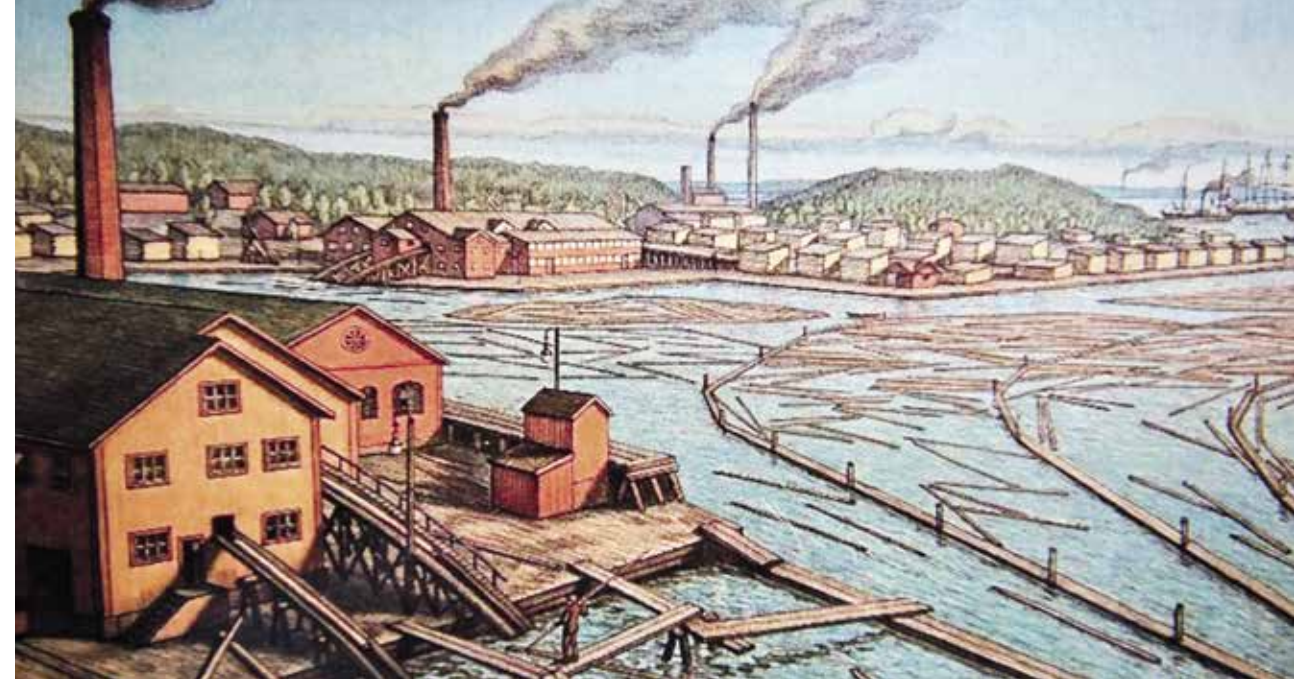
Den segslitna debatten om Norrlandsfrågan pågick under flera årtionden i riksdagen. Den resulterade inte förrän i början av 1900-talet i en ny skogsvårdslag (1903) som krävde plantering efter avverkning och ett förbud för bolag att förvärva skogsmark i Norrland (1906).

DEN VÅLDSAMT SNABBA UTVECKLING SOM inleddes vid 1800-talets mitt bromsades inte in förrän vid seklets slut. Sågverksnäringens all time high vad gäller andelar av Sveriges export nåddes åren kring 1870 med 51 procent. Därefter föll den till 40 procent vid sekelskiftet 1900 för att därefter successivt fortsätta att falla.

Idag står sågverksnäringen för cirka 2 procent av Sveriges exportintäkter, medan produktionen av trävaror fördubblats sedan början av 1900-talet. Samtidigt har sågverksproduktionen förskjutits från norra till södra Sverige. Enbart Götaland svarar nu för närmare 40 procent av alla sågade trävaror i landet.

MED EN FÖRDRÖJNING PÅ UNGEFÄR TJUGO ÅR tog timmerfronten sedan steget över Östersjön till Finland. Fram till dess hade sågverksindustrin där legat i sin linda. Men med början på 1870-talet gick utvecklingen sedan snabbt. Här var det investerare och kunnigt sågverksfolk från Norge som tog initiativet.

Bland annat byggdes två sågverk vid Kymmene älvs mynning i staden Kotka, 16 mil öster om Helsingfors. Mest känd är Norska sågen som



Staden Kotka vid Kymmene älvs mynning i Finska viken utvecklades på 1870-talet till ett centrum för den nya sågindustrin. Norrmän stod bakom de flesta sågetableringarna och invandringen av norsk arbetskraft var omfattande. *Bild: Kymenlaakson museo.*

etablerades av industrimannen Hans Gutzeit. Företaget utvecklades snabbt och blev med tiden en av Finlands mest betydande skogsindustrier. Det fusionerades på 1990-talet med en annan skogsjätte, Enso, som bara några år senare gick samman med svenska Stora och blev StoraEnso.

På 1910-talet startade Hans Gutzeit verksamhet också i Ryssland. Norska sågens chef, Alexander Gulliksen, engagerade sig i bygget av det stora skogsindustriekombinatet Dubrowka vid floden Neva, strax utanför S:t Petersburg.

Även ett annat stort sågverk i Kotka, Hallbolaget, hade norska rötter genom ett antal skogsägare från Elverum som hade gått samman och etablerat anläggningen. De drev den sedan fram till år 1918 då den finska regeringen köpte ut både denna såg och Hans Gutzeits.

MOT SLUTET AV 1800-TALET HADE NORRMÄNNEN också börjat snegla mot nordöst, mot Vita Havet. Där mynnar de stora, seglingsbara floderna Onega, Dvina och Mezen ut som avvattnar de enorma och på den tiden helt oexploaterade skogsområdena väster om Uralbergen.

Den stora sågverksexpansionen vid Vita havet skedde under åren 1895–1910. Den resulterade i att det 1913 fanns 40 sågverk i Ar-kangelsk län, varav nästan hälften hade utländska ägare. Tio av dessa var norskägda. Första världskriget innebar att flera tyska och baltiska företag drog sig tillbaka från Vita havsområdet, vilket gjorde att norrmännen ytterligare kunde flytta fram sina positioner.

Den första ryska revolutionen i februari 1917 minskade inte norrmännens framtidsoptimism. Redan i maj samma år presenterades planer på att samordna alla norska verksamheter i det helt nya bolaget Russian Forest Industri (RFI). Men under några korta sommarveckor samma år försvann optimismen och man valde att avvakta.

Oktoberrevolutionen 1917 satte sedan definitivt punkt för de norska drömmarna om en framgångsrik norsk verksamhet i Ryssland. Det utbröt ett fullskaligt inbördeskrig mellan röda bolsjeviker och vita



Sedan timmerfronten i omgångar svept fram över de norrländska skogarna såg det vid 1900-talets början ut så här på många håll. Glesa skogar skattades på sina grövsta och mest värdefulla träd. Ett halvt sekel senare kallades de ”gröna lögnen” och blev den direkta anledningen till den restaurering av skogskapitalet som då inleddes. *Mediabanken, SLU.*



Lastning av trävaror i Onega stad i början av 1900-talet. Mannen i förgrunden är Oscar Wager, en av de norska sågverksägarna vid Vita havet. *Målningen finns idag hos en av Oscar Wagers ättlingar.*



Den ryske konstnären

Viktor Vasnetsovs målning "The northern land" från slutet av 1800-talet ger en bra uppfattning om det helt orörda skogslandskap som mötte de norska sågverksmännen runt Vita havet. Och förresten, ungefär så här kunde det se ut också i norra Sveriges inre delar innan timmerfronten rullade in. State Russian Museum, St. Petersburg.

borgare. Sedan de vita styrkorna efter tre år givit upp, nationaliserades de norskägda sågverken i maj 1920.

Timmerfronten hade då rullat fram över Skandinavien, Finland och nordöstra Ryssland under 70 år. Första världskriget och den ryska revolutionen satte stopp för denna, dess första fas. Men timmerfronten har sedan dess rullat vidare österut med varierande intensitet och av olika skäl tidvis bromsad eller stoppad på grund av dålig infrastruktur och politiska tillkortakommanden. Fortfarande finns i det väldiga området väster om Ural orörda skogar av samma typ som i Skandinavien för 170 år sedan.

I SVERIGE LÄMNAD EFTER TIMMERFRONTENS FÖRSTA VÄG efter sig skogar som i återkommande dimensionshuggningar blivit kraftigt utglesade. Följaktligen minskade successivt också deras innehåll av virke – och värde. Denna utveckling fortsatte långt efter 1903 års skogsvårdslag om återplantering efter avverkning. Virkesförrådet bottnade sannolikt inte förrän på 1920-talet då den första riksskogstaxeringen genomfördes. Sedan dess har det stadigt blivit allt mer virke i skogarna, idag nästan dubbelt så mycket som då. Däremot är det inte säkert att virkesförrådet idag är större än det var innan de storskaliga avverkningarna inleddes vid 1800-talets mitt.

De ekologiska konsekvenserna av timmerfrontens första fas var inte så allvarliga som många frestas tro. Visserligen utarmades skogarna på viktiga biologiska strukturer som riktigt grova, döende och döda träd, men skogarna förblev fleråldriga och flerskiktade. Däremot har det som därefter skett, framförallt den restaurering av virkesförrådet och ensidiga satsningen på virkesproduktion som inleddes vid 1900-talets mitt, haft en annan och mycket större påverkan på skogarnas biologiska strukturer. Men det är en helt annan historia. ■

Litteratur

- Astrup, Yngve** (2011). *Norske pionerer i Kvitsjøens skogindustri fra 1880 til 1930*. Norsk Skogmuseums skriftserie nr 4.
- Björklund, Jörgen**. *From the Gulf of Bothnia to the White Sea – Swedish direct investments in the sawmill industry of Tsarist Russia. I: Scandinavian economic history review*. Bergen.
- Hägg, G.** *Familjen Dickson och baggböleriet*. Forum Axess Nr X 20XX.
- Kardell, L.** *Svenskarna och skogen, del 2*. Skogsstyrelsen 2003.
- Pettersson, R.** *Sågad skog för välbästand. Den svenska sågverksindustrins historia 1850–2010*, sid 25–126. KSLA 2015, Solmed nr 70.
- Sejersted, Francis** (1980). *Veien mot øst. I: Sivert Langholm och Francis Sejersted (Red.)Ferstskrift til Ingrid Semmingsen*. Oslo. Aschehoug.
- Sogner, Knut** (2001), med bidrag av Sverre A. Christensen. *Plankeadel. Kier og Solbergfamilien under den andre industrielle revolusjon*. Oslo. Andresen & Butenschøn for Handelshøyskolen BI.
- Troedsson, H.** (2017) *Skogsindustriklustret Gävle-Dala*.
- Östlund, L.** *Exploitation and structural changes in the north Swedish boreal forest 1800–1992*. SLU 1993.


BILLERUDKORSNÄS

En verklig glädjekälla
 står stark i generationer

Framtidens hållbara förpackningar tillverkas inte av vad som helst. Därför älskar vi skogen – en verklig källa till glädje.

www.billerudkorsnas.se/skog